

הרב ישראל בארקין
בית מדרש גבוה, ליקוואוד

ביאור הברייתא דחלזון – מטרה ותוכן

שנו חכמים בברייתא (מנחות מד ע"א):

תנו רבנן: חלזון זה,¹ גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה, ובדמו צובעין תכלת, לפיכך דמיו יקרים.

א. ביאור מטרת הברייתא

הנה נשאלת מאליה שאלה אחת גדולה המתפצלת לשתיים. מה טיבה של ברייתא זו? מהי מטרת הברייתא ומה רוצה הברייתא ללמד אותנו?

וביתר הרחבה – השאלה הראשונה היא: האם ברייתא זו בגדר של דברי הלכה או שמא דברי אגדה? האם יש כאן מדרש סתום כמו סוגיית רבה בר בר חנה² או ברייתא המביאה הלכות ופרטים חשובים לעיקר ההלכה? והשאלה השנייה היא: מה רוצה הברייתא ללמד אותנו – בין אם החלזון היה ידוע אצלם וברור שלא היו

¹ כך הגרסה הנכונה, וכן הוא בכת"י מינכן, בכת"י פאריס (כי"ח), בדפוס ויניציאה רפ"ב ובדפוס בזל ש"מ, ודלא כמש"כ בספרים "זהור". וכמו הלשון בשאר מקומות: ת"ר שמיר זה וכו' (סוטה מח ע"ב), ת"ר פשפש זה וכו' (נדה נח ע"ב). ודלא כמי שפירש מכח הגרסה השגויה שכוונת הברייתא לתת סימני זיהוי.

² עי' חידושי מהר"ל על אגדות (בבא בתרא עג ע"א) שכתב: "כבר ביארנו פעמים הרבה כי כאשר דברו חכמים מן השיעורים המופלגים כמו אלו אין הכוונה להם על השיעור הנמדד במדה הגשמית, שדבר זה אינו, כי אין מענין החכמים לדבר על המדה הגשמית. אבל הכוונה בכל מקום על ענין בלתי גשמי." ובבבן יהודע (שם) כתב: "הנה נודע כל מאמרים אלו לא דברו בהם דברים כפשוטן, אלא הם דברי משל, ואפילו שיש בהם דברים שאפשר להיות כמציאות, עכ"ז לא נאמרו אלא דרך משל וחידה, והמה הנקראים במשלי להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. והריטב"א ז"ל כתב בשם הגאונים, כל היכא דאתמר לדידי חזי לי במראה החלום היה ע"ש, ובין כך ובין כך, הדברים האלה לא בשביל פשוטן אלא רק לרמוז בהם עניינים שונים הן בדרך הפשט, והן בדרך הסוד וכו'".

צריכים לתאר אותו,³ בין אם נאמר שהחלזון לא היה ידוע אצל המון העם או אפילו לתלמידי החכמים.⁴ הרבה דיו כבר נשפך על שאלות אלו, זה יאמר לפשט אני וזה יקרא בשם רמז, זה יכתוב בידו שהוא דרוש ובשם סוד יכנה. יש אומרים שהברייתא נתנה סימנים מובהקים והמטרה היא לסייע למי שמחפש אחרי החלזון אחר שאבד,⁵ ויש אומרים שהתנא רוצה ללמד סימנים המעכבים בכשרות החלזון,⁶ ויש אומרים שבא לתת דמיון גמור,⁷ ויש אומרים שהוא רק להבדילו מארגמון חד-קוצים⁸ או משאר חלזונות שבאותו מקום,⁹ ויש אומרים כי משל הוא לרמז לאיזה סוד עמוק החבוי בחלזון,¹⁰ ויש אומרים שהברייתא באה רק ללמד אותנו טעם יקרונה של התכלת.¹¹

³ למשל, האם היה שייך שתהיה ברייתא של "סימני הכבש" – "ת'ר כבש זה לו ד' רגלים וב' עינים ופה אחד ובצמרו צובעים תכלת"? כמובן שלא שייך שתהיה ברייתא כזו, כיון שכל הדברים הללו ידועים לכל אדם.

⁴ שהרי ייתכן שכבר בזמן הברייתא כבר נתמעט השימוש בחלזון ולא היתה דמות החלזון ניכרת לכל אדם.

⁵ שפוני טמוני חול (הוצאת מישור), עמ' טז: "ונראה ברור שמשום הכי גופא סימנו אותו לאשר חז"ל שיערו בחכמתם אשר לסיבת גלוייתו וליקרת מציאותו קרוב הדבר שישכח מאתנו איזה הוא זה החלזון, לזאת ציירו וסימנו לנו סימני החלזון לידע לחפש אחריו כשיהיה לאל ידינו". וכן נקט בחיבור כולו הפך לבן טהור במהדורא ראשונה (בסימן ב), עד שהוכחתי לו שדברי השפוני טמוני חול אינם נכונים, והודה על האמת וחזר בו במקצת המהדורא הסופית (בהערה 58).

⁶ כך נראה לסכם כל האריכות בכולו הפך לבן טהור, מהדורה אחרונה סי' ב.

⁷ בין תכלת לארגמן (בתוך הקובץ: משיכיר), עמ' 192.

⁸ אורו של תכלת (אדר ב' תשע"ד), אות לה.

⁹ מחבר אורו של תכלת במכתב לבעל קובץ הלכות.

¹⁰ "כחידה שאי אפשר לעמוד עליהם אלא אם כן מבינים את התכלית הנרמזת בתוכם" – מאמר התכלת לרב טבגר, בתוך: כליל תכלת, עמ' שיט-שכ, שכו.

¹¹ קרסי זהב, עמ' 12-13, ודלא כרש"י שכתב שלפיכך דמיו יקרים קאי רק על שבעים שנה. חותם של זהב (בתוך: משיכיר), עמ' 283 הערה 37 בשם י"א, ועיין להבדיל בין תכלת לארגמן, עמ' כו, המתרץ מה שהקשו על מהלך זה.

בעלי ההלכה והסימנים תמכו יתידותם בכך שלכל הפחות אחד מארבעת הדברים שהביאה הברייתא מובא להלכה ברמב"ם (הל' ציצית ב, ה),¹² וגם המהרי"ל הביא דברי הרמב"ם אלו (בשם הסמ"ג) וקראם סימנים.¹³ בעלי האגדה תמכו יתידותם בדברי הרי"ף, שעל אף שהביא הלכות תכלת למעשה, מכל מקום השמיט ברייתא זו.¹⁴ גם נחלקו אם לשון 'דומה' צריך להיות דמיון מוחלט,¹⁵ או רק דמיון בולט שאפשר לעמוד עליו בנקל;¹⁶ ויש אומרים ש'דומה' יכול להיות רק ב'פן מסוים' 'היבט כזה או אחר בחלזון',¹⁷ והביאו¹⁸ מדברי המשכנות יעקב (או"ח סי' קנו) שכתב "וידוע שלשון דומה הוא שאינו לגמרי, רק דמיון קצת".

אחרי שראיתי כל הצדדים הללו, נראה ברור על פי ראיות גדולות שיש מהלך אחד שהוא דרך המלך, נקי מכל פגע, והוא הדרך הישר בהבנת ברייתא דידן. וזה היה חלקי מכל עמלי.

והיינו שאף על פי שאין זו ברייתא של הלכה, אין היא ברייתא שניתן לומר עליה משל היה או לפרשה כספינה המפרשת בים בדרך רחוקה לכם, אלא זו ברייתא של אגדה שניתן להבינה כפשוטה.

ברייתא זו היא **אגדתא כפשוטה**, האומרת לנו כמה דברים אמיתיים אודות החלזון. טעם כתיבתה אינו כדי להגדיר "הלכות תכלת", אלא עיקר מטרת הברייתא למסור לנו מה שנרמז בחלזון על פי מה שרואים אותו והנהגתו.¹⁹

¹² שפוני טמוני חול, עמ' טז; כולו הפך לבן טהור, עמ' 35-36.

¹³ כולו הפך לבן טהור, עמ' 34-35.

¹⁴ להבדיל בין תכלת לארגמן, עמ' יח (בתוך משיכיר, עמ' 230).

¹⁵ בין תכלת לארגמן (בתוך משיכיר), עמ' 192.

¹⁶ כולו הפך לבן טהור, עמ' 44. עיי"ש שהשיג על מחבר בין תכלת לארגמן המצריך דמיון גמור.

¹⁷ לבוש הארון (בתוך משיכיר), עמ' 460.

¹⁸ העמדת דברים על דיוקם, עמ' יד.

¹⁹ דומה למה שאמרו אתרוג דומה ללב, שהוא אמת בפשוטו, אבל לא אמרו כן כדי ללמד אותנו מהו אתרוג אלא בשביל הרמז שבו (הערת ר' אהרן שטיינמעץ).

ואמנם אין בידי לומר בוודאות פירוש כל רמזי הברייתא, אך אפשר לנסות לפרש כמה דברים על דרך זה.

גופו דומה לים. היינו על פי מה שיש לחלזון דמיון לים, נזכרים בקריעת ים סוף, שהתכלת מזכיר לנו קריעת ים סוף, כמו שכתב רש"י (מנחות מג ע"ב ד"ה דומה לים). והאדמו"ר מראדזין זצ"ל (עין התכלת, סוף פרט ב) הביא מקור לדברי רש"י מן הספרי פרשת שלח, דאיתא שם למה נקרא שמה תכלת ע"ש שכלו המצריים בים.

ברייתו דומה לדג. גם כן יש לבאר שכלל שדומה יותר לדג, יותר יש בזה רמז לקריעת ים סוף, שהלכו בין הדגים. אי נמי יש לפרש²⁰ שהתכלת מעלה אותנו לדרגות של רוחניות, וזה נרמז בים שהוא מקום של טהרה (כל הימים כמקוה – מסכת מקוואות ה, ד). ואין טומאה בדגים – שכל שבים טהור (מסכת כלים יז, יג).

וכל דמיונות אלו הם מפני שהחלזון באמת נראה כמו אותם הדברים, וכן הוא באמת בחלזון הפורפורה כמו שיבואר בהמשך. אמנם אם חז"ל היו באים לתת סימנים כדי למצוא את החלזון או אפילו לתת דמיון מוחלט, אולי היו נותנים סימנים ברורים יותר²¹ או סימנים מיוחדים יותר. אבל הם לא הצריכו ליתן סימנים כאלה, שכן בזמן הברייתא היה להם החלזון וידעו מהו.²² לכן נתנו רק תיאורים אמיתיים שעל ידיהם יש להבין דברים הנוגעים לעומק מצות התכלת.

²⁰ שמעתי מחכ"א שליט"א.

²¹ אך העיר לנכון הרב ישראל ראזענבערג, שאם החלזון הוא באמת הפורפורה, לכאורה אי אפשר לפרט יותר בלשון קצרה, ותיאור זה הוא התיאור המדויק ביותר שאפשר לכתוב, שהרי העובדה שחלזון הוא snail כבר ידועה, והברייתא רק אומרת לנו איזה snail הוא. ודו"ק היטב שזו הערה נכונה וחשובה.

²² ואפילו אם נימא שלא היה החלזון מצוי כל כך בזמן הברייתא, מכל מקום גם כן יש לפרש הברייתא כנ"ל. כמו בברייתא דשמיר (סוטה מח ע"ב), שף על פי שמסתמא לא היה השמיר מצוי בזמן הברייתא, מכל מקום נתנו תיאורים שאינם סימני זיהוי אלא תיאורים הבאים ללמד אותנו דברים עמוקים אודותיו.

ולפי זה לא יהיה תימה אם התיאור שהברייתא נותנת לא יהיה דווקא אותו התיאור שיתן אדם לחבירו אם היה רוצה לתאר את החלזון. וגם אין שום תימה או קושי אם תיאורי חז"ל אינם תיאורים מיוחדים לחלזון התכלת, למשל אם תימצי לומר שהתיאור "ברייתו דומה לדג" באמת תואם לכ-15% מכל מיני החלזונות שבים והתיאור "גופו דומה לים" תואם עם כ-50% מהם, אין זה קשה, כיון שלא היתה כוונת חז"ל לתת סימני זיהוי.

ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעים תכלת לפיכך דמיו יקרים. רש"י כתב כי 'לפיכך דמיו יקרים' קאי על 'ועולה אחד לשבעים שנה'. וכל הרואה יתמה, האם רש"י מדלג על 'ובדמו צובעים תכלת'? אמנם 'לפיכך דמיו יקרים' קאי רק על 'ועולה אחד לשבעים שנה' ולא על 'ובדמו צובעים תכלת', אז היה רש"י צריך לפרש לנו שהברייתא מסורסת. ונראה שכוונת רש"י לומר כי 'לפיכך דמיו יקרים' קאי מ'ועולה אחד לשבעים שנה' עד סוף הברייתא, וכולל את 'ומדמו צובעים תכלת' גם כן. והביאור פשוט, שידוע שהמחיר של כל דבר תלוי במה שנקרא 'היצע וביקוש' (supply and demand), והם הם שני הדברים שבברייתא. 'ועולה אחד לשבעים שנה' מתאר את ההיצע הנמוך, והיינו שאינו עולה אלא אחת לשבעים שנה (וכן כוונת רש"י במה שכתב "שאינו עולה אלא אחת לע' שנה"), ובשאר שנים צריכים ציידים לצודו מן הים, ובדרך זה יש טורח גדול, ואי אפשר ללקט כמות גדולה כמו קצירת חטים שאפשר לזרוע בית כור על גבי בית כור עפר ולקיטתו וקצירתו כאחת. 'ובדמו צובעים תכלת' הוא תיאור הביקוש, שכיון שיש צורך גדול בחלזון, שצריכים אותו לתכלת, הא והא גורם ליקרותו. ואולי זה גם כן שייך לחשיבות החלזון והתכלת, שהוא שוה הרבה כסף והוא לבוש מלכים, והוא חותם של זהב של העבד הכי קרוב למלך.²³

²³ ור' דוד אהרנין כתב לי ביאור אחרת, דהיינו שה'ים' המוזכר כאן רומז לים התורה, וה'דג' הוא רמז לבני ישראל שהם כדגים השטים בתוכו (וכמו המשל הידוע שנתן רבי עקיבא לפפוס בן יהודה בברכות סא ע"ב), וענין השבעים שנה הוא רמז לחכמי תורה, בן ע' לשיבה (אבות ה, כא), תרגום שיבה – דסבר באורייתא (ויקרא יט, לב), והוא רמז על ענין 'וזכרתם' שהוא עניינו של תכלת, ותלוי בזכירת התורה. ודפח"ח.

ב. הוכחות שהברייתא בגדר אגדתא כפשוטה

יש כמה ראיות והוכחות שאין הברייתא בגדר "ברייתא של הלכות תכלת", ואפרטן:

א. כשלומדים כל הלכות ציצית שבפרק התכלת על הסדר, רואים דבר יסודי בצורת הדברים איך שסידרום חז"ל בגמרא. והיינו שמתחילת הפרק מדף לח ע"א עד תחילת דף מג ע"ב (ועד בכלל), כולו סוגיות של הלכה. ובדף מג ע"ב מתחילים קרוב לשני עמודים שלמים של אגדתא. אחרי האגדה, יש מאמר אחד של הלכה בענין טלית שאולה, שכנראה לא מצאו לו רבינא ורב אשי מקום באמצע הסוגיות, כיון שהוא דין דרבנן שאינו קשור לשאר הנידונים של הפרק, לכן הניחוהו לבסוף.

אך פלא הדבר שברייתא דידן הוא ממש באמצע כל דברי האגדות כאן. האם אין דבר זה אומר דרשוני?

ב. הרי"ף²⁴ והרא"ש לא הביאו ברייתא זה בהלכות ציצית שלהם, לא מיניה ולא מקצתיה, אף על פי שהביאו שאר הלכות תכלת.²⁵ מאידך, העין יעקב מביא ברייתא זו.

²⁴ בכולו הפך לבן טהור (עמ' 36 הערה 59) דחה בזו הלשון: "אינו יותר מהערה בעלמא, דהסימנים אינם הלכה שביא אותם הרי"ף בהלכותיו, אלא הם בבחינת עצה טובה קמ"ל לברר מהו חלזון התכלת [כלומר, שאת המצוה אפשר לקיים רק עם החלזון, ואלו הם הסימנים לברר מהו החלזון], ולכן אין זה מן התימה אם לא הביאם הרי"ף".

ובמח"כ אין דבריו נראים, שהרי לדעתו הסימנים ממש מעכבים, והגם שלא ניתנו דווקא כדי לסייע לנו בחיפוש החלזון, מכל מקום לדעתו הסימנים נאמרו להלכה, עד כדי כך שזה הטעם שהרמב"ם מעתיק אותם, וגם הדמיון בולט שאפשר לעמוד עליו בנקל. אם כן למה הרי"ף השמיט דבר כל כך יסודי?

²⁵ העין יצחק (מהראשון לציון הגאון ר' יצחק יוסף שליט"א, חלק א, עמ' שפח) כתב: "בדרך כלל אין דרך הרי"ף והרא"ש להביא רק דינים הנוהגים בזמן הזה, והיינו שאין דרכם להביא הדין הבלתי נהוג לבדו. אבל אם בכתבם הדין הנהוג כתבו אגב ארחייהו איזה פרט שאינו נהוג, אין זה תימה דכיון דמילתא אגב ארחיהו היא לא חשו וכתבוהו אף על גב דלא נפקא מינה מידי האידנא. וכן כשהם מעתיקים את הגמרא מביאים מה שאמרו בגמרא אף שאין הדין נהוג בזמן הזה".

ועל זו הדרך כתב הרב אליהו פלדמן שליט"א (במאמרו בקובץ היכלא דנהורא, אות לב): "אמנם הרי"ף והרא"ש השמיטו את הברייתא, ונראה שהטעם לכך, שאין דרכם לכתוב מה שאינו נהוג

ג. מתוך צורת הברייתא ומשמעותה משמע כן – גם ממה שהביאה הברייתא שעולה אחד לשבעים שנה, וקצת קשה לומר שזהו סימן אם אי אפשר לראות הסימן כל ס"ט שנה, וגם מה שהובא בברייתא שדמיו יקרים, אינו סימן בחלזון אלא סיפור אודות התכלת. ובפרט לפי מה שכתב רש"י שלפיכך דמיו יקרים קאי על שבעים שנה, מפורש יוצא שחלק זה של הברייתא אינו לסמן את החלזון להלכה. ודוחק לחלק הברייתא לשני חלקים, גופו וברייתו הם מהלכות תכלת, וסוף הברייתא הוא סיבת יקרותו. והנה יש ההולכים לקצה אחד, ואומרים שהברייתא אינה אלא משל ומליצה ולא ניתן להבין כפשוטה כלל. אך יש להוכיח כנגד טענה זו שתי הוכחות:

א. הרמב"ם כתב להלכה שהחלזון "דומה עינו לעין הים", ובפשטות מקורו מברייתא דידן. ואם היה משל רחוק, לכאורה²⁶ לא היה שייך אפילו להזכיר זאת להלכה.

ב. המהרי"ל הביא דברי הרמב"ם אלו (בשם הסמ"ג) וקראם "סימנים". ויש ההולכים לקצה האחר, ומוכיחים מדברי הרמב"ם הנ"ל שזו "ברייתא של הלכות תכלת" והסימנים הם סימנים מובהקים. ונראה שאין בזה כדי הוכחה, שכיון שהברייתא ניתנת להתפרש כפשוטה, והיא אמת כפשוטה, למה אין להרמב"ם להביא ממנה להלכה אם העולה ממנה באמת נכון להלכה? וכן מצינו בתוספות (חולין נט ע"ב ד"ה והרי צבי) שהוכיחו מהו צבי מתוך דברי חז"ל באגדה על הצבי. ורואים שאפשר להביא ראייה מתוך דברי אגדה

בזמן הזה, והסיבה שכן העתיקו את כל הסוגיא בריש התכלת, הוא משום שיש בזה כמה נפק"מ לזמן הזה, וממילא כבר העתיקו את כל הסוגיא, ולכן את הברייתא של זיהוי התכלת, שאינה במקומה, לא העתיקו". אך המעיין ברי"ף יראה שדרך זו מופרכת, דבשלמא אם הרי"ף היה מביא פסקי הגמרא על הסדר, והיה מביא הלכות צביעת תכלת ביניהם, אולי היה אפשר לפרש כך. אך הרי"ף בהלכות ציצית בכלל לא הולך על סדר הגמרא, ובדף יג ע"א מדפי הרי"ף הביא סוגיא דגדילא מגדיל שמקורה מדף לט ע"ב, ומיד אחר זה מביא הלכות צביעת תכלת שמקורן מדף מב ע"ב.

ולכן נראה שהנכון הוא שהרי"ף העתיק את הלכות צביעת התכלת מפני שהן באמת נוגעות גם לזמן הזה, וברייתא דחלזון לא הביא מפני שהיא אגדה.

²⁶ אך מהראיה שתובא בהמשך מהמימרא שהיכל דומה לארי, לכאורה יש להוכיח נגד הנחה זו.

להלכה. ואם הרמב"ם היה מביא אגדות אלה בתוך איזה דבר הלכה הנוגע לצבי, האם היינו מביאים מכך ראייה שהמימרא של רב חסדא שארץ ישראל דומה לצבי שאין עורו מחזיק את בשרו היא בגדר מימרא של הלכה המוסרת לנו גדרי צבי?²⁷!

שוב נתעוררה לי ראייה חזקה מאוד בעזהש"י, מהא דתנן במסכת מידות (פרק ד משנה ז): "וההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי". והרי ההיכל רבוע היה, מאה על מאה על רום מאה (שם משנה ו), והא דהוא רחב מלפניו צ"ל שהוא רק מעט, עיי"ש בפירוש המשנה להרמב"ם.²⁸ ועל כרחך שהדמיון לארי הוא רק דמיון כל דהו שנתדמה לו בשביל הרמוז שנרמז בזה, ואף על פי כן לא נמנע הרמב"ם מהביאו להלכה (הלכות בית הבחירה ד, ט).

ומה שיש רוצים להוכיח שהם סימנים מובהקים להלכה מלשון המהרי"ל שקראם סימנים, נראה שאין כוונת מהרי"ל שהם סימנים מובהקים. וכבר ידענו מהלכות אבידה ומציאה והלכות עגונות שיש כמה דרגות של סימנים, ומהיכא תיתי שאין כוונת המהרי"ל לסימן בינוני או לסימן שאינו מובהק.

וכאן המקום להביא עוד נקודה חשובה, והוא שכבר מצינו במקום אחר בש"ס ברייתא הדומה בצורתו לברייתא זו במסכת סוטה (מח ע"ב): "ת"ר שמיר זה – ברייתו כשעורה, ומששת ימי בראשית נברא, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו. במה משמרין אותו? כורכין אותו בספוגין של צמר, ומניחין אותו באיטני של אבר מליאה סובי שעורין". וכמדומה שלא יאמר מאן דהו שברייתא זו היא בגדר "הלכה", ושהשמיר צריך להיות ממש כשיעור שעורה שהוא תשיעית האצבע, ואם מצינו תולעת החותכת אבנים שרחבה עשירית אצבע, אז היא פסולה ואינה 'שמיר'.

ונראה בביאור ברייתא דשמיר, שאין מה שנאמר שברייתו כשעורה בגדר "הלכות שמיר", אלא כוונת הברייתא להגיד לנו שאף על פי שהוא בריה כל כך

²⁷ תודתי להרב אהרן שטיינמעץ שהעירני לדברי תוספות אלו.

²⁸ ואין לומר דקאי על רוחב בית החליפות, שלדעת הרמב"ם אין בית החליפות בולט כידוע.

קטנה, מכל מקום כוחו גדול לפרק הרים ולשבר סלעים. וכן לא בא התנא לומר דבר ייחודי בשמיר, שרק השמיר הוא כשעורה ואין שום תולעת אחרת שהוא כשעורה וכד'.

וכמו כן בברייתא דידן – כוונת התנא לרמוז לנו דברים שאפשר להבין ולהתבונן בהם מתוך מהות החלזון.

ג. ביאור לשון 'דומה' בחז"ל

הנה טעות נוראה טעו הטוענים שהדמיון צריך להיות דמיון מוחלט וגמור.

ובתחילה אעתיק מדברי הנפש החיים ממש בתחילת הספר (שער א פרק א).

והוא כי מלת צלם ודמות כאן אינו כמשמעו כי כתוב מפורש (ישעיה מ, יח): "ומה דמות תערכו לו". אלא פירושו דמיון מה באיזה דבר, כמו (תהלים קב, ז): "דמיתי לקאת מדבר" כי לא נעשו לו כנפים וחרטום ולא נשתנה צורתו לצורת הקאת רק שנדמה אז במקרה פעולותיו שהיה נע ונד כמו הקאת מדבר שהוא צפור בודד ומעופף ממקום למקום. כן הוא לפי הפשטנים הראשונים ז"ל.

והטועים שבים ובאים וטענתם בפייהם, שלשון 'דומה' בתנ"ך ובחז"ל אכן יכולה להיות רק בדמיון קצת, אך במה דברים אמורים בדברי אגדה (ובפסוקים), ברם בברייתא של הלכה אין הדבר כן, אלא צריך להיות דמיון גמור או לכל הפחות דמיון גדול.

אך מלבד שכבר הוכחתי דברייתא דידן היא ברייתא של אגדה, הרי אישתימט להו דברי המשכנות יעקב שכתב בפירוש שדרך חז"ל לומר 'דומה' על דבר שאינו דומה כל כך אפילו בדברי הלכה.

כך כתב המשכנות יעקב בתשובתו הידועה על אתרוג ירוק (או"ח סי' קנו) בדברו על לשון חז"ל בירושלמי "כהן כרתינין או דדמי להן כרתינין", ומפרש המשכות יעקב ד'כהן כרתינין' משמעו שהוא ממש בצבע כרתי, ו'דדמי להן כרתינין' משמעו שאינו לגמרי ככרתי, וזו לשונו:

ע"כ נ"ל בעזהש"י לפרש הירושלמי דבעי מר' אמי אי דווקא ככרתי לגמרי הוא דפסיל אבל כשיש בו קצת מראה געל ע"פ כולו אף שאינו

כשעוה ממש הוא כשר וככל מראה אתרוג הוא, או נימא אף דדמי לכרתינין פי' אינו לגמרי ככרתי ג"כ פסול עד שיהא ירוק כשעוה לגמרי שאז נחשב למראה ירוק סתם שהוא גע"ל. וידוע דלשון דומה הוא שאינו לגמרי רק קצת דמיון כדא' דומה לכושי עיי' פירש"י ז"ל.²⁹

וגם ראיתי³⁰ מציינים לחולין מז ע"ב בענין טריפות הריאה, דאיתא שם: אמר רפרם האי ריאה דדמיא לאופתא טרפה. איכא דאמרי בחזותא, ואיכא דאמרי בגישתא, איכא דאמרי דנפיחה, ואיכא דאמרי דפחזא, ואיכא דאמרי דשיעא דלית לה חיתוכא דאוני.

הרי שבמימרא של הלכה, אמרו שהריאה דומה לאופתא, דהיינו חתיכת עץ. ויש חמשה (שהם באמת שלשה, עיין ברש"י שם) אופנים בגמרא איך הוא דומה לעץ. ואף על פי שרפרם אמר אמר בלשון סתם "ריאה דדמיא לאופתא", מכל מקום מצאו מקום לפרש דבריו בכמה אופנים, ולא אמרו שכיון שזו מימרא של הלכה אם כן ברור שכוונתו שהיא ממש ממש נראית ונדמית לגמרי לחתיכת עץ.

ועתה נבוא לבאר כל דברי הברייתא לאמיתתם.

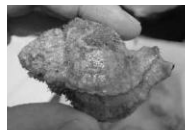
²⁹ וראייתו מפירוש רש"י צ"ע, שכוונתו לסוגיא בסוכה לו ע"א דאיתא שם שיש אתרוג הכושי ויש אתרוג הדומה לכושי, עיי"ש. ורש"י שם פירש שאתרוג הכושי הוא אתרוג הגדל בארץ כוש והוא שחור, ואתרוג הדומה לכושי הוא אתרוג הגדל כאן אך הוא שחור והוא נדמה לדומה לאתרוג כושי. ואין רואים כלל מרש"י שלשון דומה משמע קצת דמיון. ואולי צריך לומר שכוונת המשכנות יעקב לא היתה להביא ראייה לדבריו מפירש"י ז"ל, רק מעצם דברי הגמרא. והיינו שלא מסתבר למשכנות יעקב שיש מין אתרוג שהוא ממש בצבע של אדם כושי, אלא שהוא עמוק מאד מאד עד שאומרים עליו שכושי הוא, וצ"ע.

שוב ראיתי בספר חוט המשולש (סי' כג), שם נדפסה אותה תשובה של המשכנות יעקב (ידוע שתשובה זו של המשכנות יעקב נכנסה בטעות לתוך החוט המשולש אע"פ שעד השלשה לא בא, עיין בהקדמה לספר משכנות יעקב), שבמקום "דומה לכושי" כתוב "דומה לחרות". וגרסא זו נכונה מאוד, שבסוכה לב ע"א איתא שיש לולב שהוא חרות ויש לולב שדומה לחרות. וחרות הוא כנתקשה כעץ, ורש"י פירש דומה לחרות שהתחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ. ולפי גרסא זו ראיית המשכנות יעקב נפלאה היא.

³⁰ מצות תכלת בזמננו (בתוך: משיכיר), עמ' 8 הערה 34.

ד. פירוש גופו דומה לים

רש"י פירש 'גופו' שהוא מראה גופו, והרמב"ם כתב "דומה עינו לעין הים" ו'עין' רוצה לומר איך הדבר נראה וצבעו, כמו "ועינו כעין הבדולח".
ושני ביאורים נאמרו בזה, ושניהם נכונים.

המהלך הראשון הוא שגוף החלזון ירוק הוא ודומה לים שהוא ירוק. והיינו שנרתיק החלזון בטבעו נראה ירוק, וכל מי שרואה את החלזון אומר ירוק הוא, כזה:

ואף על פי שמראה הנרתיק הוא קרוב יותר ללבן, כזה:
מכל מקום זה רק כשהוציאו אותו ממקומו והצבע הטבעי נתייבש ונפל ממנו. אך בחייו הטבעיים כך הוא נראה. ואותו הצבע הטבעי שנמצא עליו הוא צבע חזק מאוד, ואינו יורד

אפילו אם מברישים אותו הרבה במברשת, וזה בדוק ומנוסה ואין בו שום ספק.³¹
והנה חלזון המורקס נמצא בצבעים אחרים גם כן, אבל כפי הנראה, בארץ ישראל נמצא על פי רוב בצבע ירוק (וכן ראיתי בעצמי כשהלכתי לצוד חלזונות בארץ ישראל), וחז"ל דיברו על הרוב.

והנה צבע הים לפעמים כחול גמור ולפעמים נוטה הרבה לירוק, ולכן בהחלט שייך לומר על צבע ירוק שהוא דומה לים. והעירו שמצינו בירושלמי (ברכות פרק א הלכה ב) "והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע", ורואים שהים והעשבים והרקיע נקראו דומים. ובאמת יש קשר גדול בין צבע כחול לצבע ירוק, ולכן אולי אפשר לומר על דבר שהוא ירוק שהוא דומה לים אפילו במקום שהים הוא כחול. וראיתי מביאים שפירוש זה שגוף החלזון הוא ירוק כבר עלה על דעתו הגדולה של בעל חזון נחום (מרבתי של החיד"א), שכתב (בפירושו על המשנה ברכות א, ב): "וראיתי שכתב במלאכת שלמה וז"ל הר"ש שיריליו ז"ל פירש תכלת הוא

³¹ ואני בעצמי נסיתי להוריד הצבע ע"י מברשת עם זיפים של ברזל, ועם כל זה לא ירד הצבע. ובקובץ היכלא דנהורא (אות כד) כתב "איך יעלה על הדעת לפרש שהכוונה למצע הירקרק שעל הנרתיק, והרי אין זה מראה 'גוף' הנרתיק כלל, אלא מראה חומר חיצוני הנדבק עליו באופן זמני, ונשטף במים", ואינו נכון במציאות.

דם דג חלזון שצבעה ירוק וירדי בלע"ז ע"כ. וק"ק שמדברי התוס' דפ' אלו טרפות שכתבתי שהוא מאב"י בלע"ז שהוא צבע הרקיע ועי' בפ' הר"י ז"ל, ונר' שהר"ש סיריליי ז"ל על **צבע הדג עצמו קאמר שהוא וירדני בלע"ז** ונתגלה לו מסוד ה' ליראיו".

והנה לא היה לבעל החזון נחום את פירוש ר"ש סירליו השלם ורק ראה מה שהביא המלאכת שלמה בשמו. ואנו שיש בידינו הפירוש הנ"ל ראינו שבאמת דעתו הוא שתכלת הוא וירד"י דהיינו ירוק (וזה סוגיא אחרת אשר אין כאן מקומה). אבל על כל פנים החזון נחום היה יכול לאסוקי אדעתיה שמראה גוף החלזון הוא ירוק, וכנראה לא היה קשה לו להתאים דבריו עם דברי הברייתא גופו דומה לים.

והרבה הקשו המפקקים על פירוש זה, אבל רוב קושיותיהם באות ממקום טעותם שסוברים שהברייתא היא "דיני וסימני החלזון", אך כבר הוכחתי לעיל שזה אינו נכון.

אחת מהקושיות המפורסמות ביותר על המהלך הזה היא: איך ייתכן לקרוא לחלזון "גופו דומה לים" כשהצבע הוא רק דבר חיצוני ואינו חלק מעצם גופו.³² אך קושיא זו בטעות יסודה, שכן הוא לשון בני אדם בכל דבר צבוע בצבע, שקורים אותו על שם הצבע שנצבע בו. למשל אם יצבעו בית של ארזים בצבע ירוק, כולי עלמא יקראו לו הבית הירוק, אף על פי שעץ ארז אינו ירוק, ואף על פי שבמשך השנים מסתמא הצבע יפול ממנו.³³

קושיא אחרת שמקשים היא: איך ייתכן לתת סימן כזה כשמסתמא יש עוד הרבה בריות בקרקע הים המכוסות בצבע ירוק? אך אפילו לו תהא המציאות כך,³⁴ אין בזה קושיא, שכבר ביארתי שאין תכלית הברייתא לתת סימנים

³² תכלא דחלזון עמ' ט; הרב אליהו פלדמן (קובץ היכלא דנהורא) אות כד.

³³ ולמשל, בית נשיא ארצות הברית נקרא "הבית הלבן", לא מחמת החומרים שמהם הוא בנוי אלא אך ורק מחמת הצבע שצבעוהו בו.

³⁴ מה שבכלל אינו פשוט, שהרי המפקקים לא הלכו לצלול לתוך הים לראות אם טענתם נכונה. אך אני שמעתי מכמה ניהוטי ימא שהלכו שם, שיש באותו מקום בארץ ישראל עוד מיין חלזון שהוא חלק ולבן ואין שום דבר מתדבק בו.

מובהקים ומיוחדים לחלזון התכלת, וייתכן שתיאורים אלו קיימים בשאר בריות גם כן, ולא תהא עובדא זו מגרעת מהתכלית המכוון בברייתא.

דרך שני שפירשו "דומה לים" הוא על פי דברי הרמב"ן (בראשית א, י) שכתב שפירוש לשון ים הוא קרקע הים, וזו לשונו:

וקרא למקוה המים "ימים", כאילו הוא ים מים, לפי שקרקע המקוה נקרא ים, כדכתיב (ישעיה יא, ט) "כמים לים מכסים", וכן "ואת הים הוריד מעל הבקר" (מלכים ב טז, יז), כי מפני שהוא מקוה מים גדול ייקרא כן.

ובאמת כן מבואר גם בתרגום אונקלוס שם, שכתב "ולבית כנישות מיא קרא יממי", ודו"ק.

והנה חלזון הפורפורה שעושים ממנו תכלת תמיד נראה כמו המקום שנמצא

שם בקרקע הים, ומראהו מתערב בקרקע הים, כזה:

וכך מראה חלזונות הנדבקים לסלע מהים שהוציאו מן המים:

על פירוש זה הקשו שאכן בלשון המקרא מצינו שלשון ים הוא קרקע הים, אבל בלשון חז"ל לא מצינו כן. אך אין זה נכון, שכן מפורש במשנה במסכת כלים (פרק טז משנה ג)³⁵ "ים נפה וכברה" – הרי שהכלי עצמו נקרא ים (וכמו הים שעשה שלמה, שממנו הביא הרמב"ן ראייה ליסודו).

ויש מקשים הבל על שני הפירושים הללו, וטוענים שבגמרא מנחות לעיל (מג ע"ב) אמרו "תכלת דומה לים", ושם המשמעות שהוא כחול, ואיך שייך שבשני דפים סמוכים בגמרא מנחות יש למילת ים שני פירושים, באחד כחול ובשני ירוק

³⁵ תודתי לר' מרדכי פאסט שהעיר מזה.

או קרקע הים. והא טענה ליתא כלל ודברים של בלבול הם. שהרי היא כאילו יש לעשות גזירה שוה או היקש או סמוכין בשתי ברייתות שאינן מובאות זו אחר זו אלא בהפסק יותר מעשר שורות, ואחת היא ברייתא דרבי מאיר והשנית סתם ברייתא. יתרה מזו, מצינו אפילו שלמילה אחת יש שתי משמעויות בשני מקומות באותה ברייתא כשהיה צורך לכך. כדאיתא בזבחים (נו ע"ב): "תניא כוותיה דרבי יוחנן: קדשים הנאכלין ליום אחד מחשבין בדמן משתשקע החמה, ובבשרן ובאימוריהן משיעלה עמוד השחר. קדשים הנאכלין לשני ימים ולילה אחת מחשבין בדמן משתשקע החמה, ובאימוריהן משיעלה עמוד השחר, ובבשרן משתשקע החמה של שני ימים." ובתוספות שם (נו ע"א ד"ה מנין) כתבו בשם ר"ת שלשון "משתשקע החמה" בסוף הברייתא גבי אכילת קדשים משמעה צאת הכוכבים, ובשאר הברייתא פירושה תחילת השקיעה, עיי"ש.³⁶

ויש מרבים הבל ומוכיחים מגירסא משובשת ברמב"ם בהלכות ציצית (פרק ב הלכה ב) "חלזון והוא דג שדומה עינו לעין התכלת", שגוף החלזון צריך להיות כחול. אך כבר תיקנו הגירסא בדפוס פרנקל על נכון: "דומה עינו לעין הים". ויש ראיות גמורות לזה, שכן הובאו דברי הרמב"ם בהרבה הראשונים (ספר החינוך מצוה שפו; סמ"ג עשין כו; רבינו בחיי במדבר טו, לח; ספר המאורות;³⁷ מהר"ז בינגא עמ' עב), וכן נמצא הגירסא הנכונה בספר שהרמב"ם עצמו חתם עליו בחתימת יד קדשו שהוגה מספרו. אך הם סוברים שהאלמנה והאחים ראם או הנכרי דניאל בומברגי או הבאים ביניהם הם הם פוסקי הדורות ולהם לבדם נמסר מן השמים הזכות לקבוע אמיתות דברי רבותינו הראשונים, ואין הרמב"ם עצמו עוד בעה"ב על דבריו כיון שמשך קולמותו מן הספר.

אך קושיא אחת ויחידה יש שהיא באמת הערה נכונה וראוי לעמוד עליה. והוא שבמסכת ציצית שנינו: "חלזון למה הוא דומה? בריאתו דומה לדג, וגופו דומה

³⁶ שמעתי מהרב משה ניסן אברמציק.

³⁷ כן הוא בספר המאורות על הלכות ציצית כת"י (הוא כת"י יחיד בעולם). ובטעות נעתק בספר המאורות הנדפס (עמ' שעד) כמו דפוס הרמב"ם המשובשים, ומזה נתרבב טעות בספר שינויי נוסחאות של מהד' שבתי פרנקל שציטטו שספר המאורות גורס 'לעין התכלת'. תודתי להרב מרדכי האניג שבירר זה.

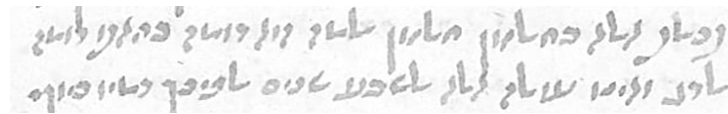
לרקיע, ואינו עולה אלא לשבע שנים, לפיכך דמיו ביוקר". הרי מפורש שם שדומה לרקיע. וזה אינו מסתדר כלל עם הפירוש השני דלעיל שהחלזון דומה לקרקע הים. אך בדוחק קצת³⁸ אפשר לגרסת מסכת ציצית להסתדר עם הפירוש הראשון שהוא ירוק כים, שהרי כבר הבאנו שצבע ירוק וצבע כחול קרובים זה לזה, ואם כן לא יהיה קשה כל כך אם דבר ירוק נקרא דומה לרקיע, וכבר אמרו בירושלמי שעשבים דומים לרקיע.

וקרוב הדבר שיש להגיה³⁸ הגרסא במסכת ציצית ולהתאימה לגרסת תלמודא דידן. וגרסת מס' ציצית כבר חשודה בטעות סופר, שהרי מיד אחרי זה אמרו שם שעולה לשבע שנים, ובגמרא דידן אמרו שבעים שנה.³⁹

אחרי כתבי כל זה, הראוני כתב יד אחד של מסכת ציצית שכתוב בו כזה:

...תכלת אלא בחלזון, חלזון למה הוא דומה, בריאתו דומה לדג, וגופו

עולה אלא לשבע שנים, לפיכך דמיו ביוקר.

ודבר זה אומר דרשוני.⁴⁰³⁹

³⁸ וידועים דברי החת"ס.

והנה לפני כמה שנים שאלתי את דודי הגאון האדיר רבי ישראל הלוי בעלסקי זצוק"ל על כך שאין האמור במסכת ציצית תואם עם חלזון המורקס. ולא היה לו תירוץ טוב באותה שעה, אך הקושיא לא הפריעה לו באמרו שלמעשה יש ראיות גדולות שהמורקס הוא חלזון התכלת.

³⁹ והנה בתשובת הרב דניאל קליינמאן שנדפסה בסוף קונטרס חלזון התכלת במשנת הראשונים (עמ' סח), האריך שאסור להגיה הספרים בלי ראיה גמורה, וסיים וכתב "ויעו' רמב"ן בבא מציעא כג ע"ב (ד"ה הכי כתוב) ומג ע"א (סוד"ה ואי)". ולשון הרמב"ן הוא: "ולא ראיתי לנוסח שכתוב בה כך ואין שומעין למגיה ספרים", "ומגיהי ספרים הגיהו וכו' וזו עבירה גמורה ולייטי עלה רבנן כל מאן דמגיה ספרים מדעתיה דנפשיה יהא ויהא".

והנה הראיות שהמורקס הוא החלזון הן ראיות גמורות, והרי גם לדברי הרב קליינמאן מותר להגיה אם יש ראיות גמורות ואין כאן לטותא דרבנן קמאי. ובפרט שאין המדובר כאן בגרסא בתלמוד בבלי, אלא במסכתות קטנות שבדרך כלל אין סומכין עליהם (ועיין בהערה הבאה). ובר מן דין, כל בר בי רב דחד יומא יודע שהכל לפי הענין, ומצינו תמיד לרבנן קמאי ובתראי שהגיהו את הספרים בכמה מקומות ולא חשו ללטותא.

וכיון דברמב"ן עסקינן, חשוב לציין לדברי הרמב"ן (עמ"ס חולין, נספח בענין סימני עופות, נדפס בדף סה ע"א בהוצאת מכון מערבא) שהאריך וכתב "אחר שכתבתי בהלכות העופות פי' מקצת הראשונים ז"ל וראיתי דרכי כולם חזרתי לבדוק בעופות", וכתב באריכות איך שתפש כמה מיני עופות, ועל פי בדיקותיו דחה דברי רש"י ודברי ר"ת. ובתוך דבריו כתב "ולפי שאין אנו יכולין להכחיש דברים הנראים לעינים אנו חוזרים על כרחנו לאחוז דרך הרב ר' משה בר' יוסף ז"ל שכתב בתשובותיו וגם הוא כתוב בספר המאור שהוא מפרש משנתנו כפשוטה וכמשמעה... והרב הזה ז"ל אינו גורס אם כן שאר עופות טמאין דכתב רחמנא למה לי ונילף משאר עופות טמאין, אלא כך גירסתו ונגמר מתורין אם כן עורב דכתב רחמנא למה לי, ואפשר שנכתבה הגרסא בספרים אם כן שאר עופות טמאין למה לי וכו' משטתו של בעל הלכות כמו שנכתבו הרבה בגמ' מלשון מר רב יהודאי גאון, וכן מצאתי נוסחאות ישנות של ספרד כגירסת הרב ז"ל".

הרי שהרמב"ן סמך על בדיקות במציאות להכריע בין הראשונים וגם להכריע הגרסאות. ואף אי נימא שיש חילוק, ששם הגרסא השנית כבר היתה קיימת קודם לכן אבל במסכת ציצית לא מצינו חילוקי גרסאות, מכל מקום מצינו שגרסת מסכת ציצית חלוקה מגרסת תלמודא דידן. ועיין עוד שם ברמב"ן שכתב "ושוב בדקתי הזויר והוא העוף השחור הנקרא ממש כן בלשון ערבי... ולפי הבדיקה הזו נראה שיש שיבוש בנוסחאות שגורסות בזויר מפני שיש לו זפק ובסנונית לבנה מפני שקורקבנו נקלף אבל נגרוס בזויר מפני שקורקבנו נקלף". הרי שהגיה הספרים מכח בדיקותיו וגם מכח המיון לשונות ללשון הערבי גם בלי יסוד מקודמיו.

⁴⁰ ואעתיק כאן דברים מתוך הקונטרס "אורו של תכלת", וזו לשונו:

במסכת ציצית נשנית ברייתא זו בגרסא אחרת, ושם איתא "חלזון למה הוא דומה בריאתו דומה לדג וגופו דומה לרקיע וכו'". והנה ברור שברייתא זו היא אותה ברייתא ממש המובאת בש"ס דילן **במסכת מנחות מד ע"א**, ואם כן צריך לדעת איזו גרסא נכונה, "גופו דומה לים" או "גופו דומה לרקיע". והנה התלמוד בבלי היה מצוי בכל מקומות שבעולם והיה ביד כל החכמים לכל אורך הדורות, ובכל מהדורות התלמוד בבלי שבידינו – הן ממדינות אשכנז, הן ממדינות ספרד, הן ממדינות תימן – הגרסא היא "גופו דומה לים". מה שאין כן מסכת ציצית נמצאה רק אצל יחידים (ואף רבינו הגר"א שהשתדל להשיג כל ספרי חז"ל לא היתה בידו מסכת ציצית, כמו שהעיד בנו הגאון ר' אברהם בספר רב פעלים), ונדפסה לראשונה **בשנת תרי"א** בפרנקפורט על ידי ר' רפאל קירכהיים, **ובהקדמתו שם** העיד על השיבושים שהיו בכת"י שלו שנעשו על ידי המעתיקים, וכתב: "אבל בארבע מסכתות הראשונות אשר לא יצאו עוד לאור עולם לא שלחתי את ידי להוסיף או לגרוע אף אות אחת **והדפסתי אותן במומיהן ובכתמיהן**". **ובהקדמה לספר נחלת יעקב** על המסכתות קטנות (לא היתה בידו מסכת ציצית, אבל מה שכתב לענין מסכתות קטנות אחרות כמובן שייך גם במסכת ציצית) כתב: "ואם ראיתי שבמסכתות הללו סותרים לתלמוד שלנו יגעתי מאד ליישבם ולתקנם בתיקון הלשון כדי שלא יהיו מתנגדים לש"ס... ואחרי כל הדברים והאמת האלה נראה ברור שאכן גם במסכת ציצית צריכים לתקן הגרסא ולהשוותו לגרסת הש"ס דילן "גופו דומה לים", ועכ"פ בודאי אי אפשר כלל וכלל להקשות קושיא מהגרסא הנמצא במסכת ציצית "גופו דומה לרקיע" על התכלת הנעשה מחלזון הפורפורא.

ה. פירוש ברייתו דומה לדג

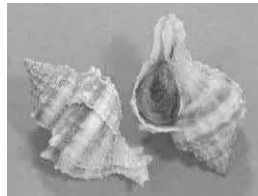
רש"י (ע"פ השיטה מקובצת, וכן הוא בספר מהר"ז בינגא עמ' פח, וכן הוא בכת"י) פירש ש'ברייתו' משמעה תבנית דיוקנו. ולשון 'תבנית', כמו תבנית זכר ונקבה, תבנית כל עוף, תבנית המשכן ותבנית כל כליו, ו'דיוקנו' משמעו שנראה כמו אותו הדבר שמחשבין עליו, ובלשון חז"ל תמיד אומרים "דיוקנו" כשאדם רואה דבר מסוים במראה ולא באמת בעיני בשר.

וכאן פירושו שחלזון התכלת הוא חלזון שתבניתו כדג, וחלזון כבר ידענו שהוא בעל החיים הקרוי באנגלית snail, ואם כן מוכרח שרוצה לומר שחלזון זה – חלזון התכלת – הוא חלזון שהתבנית שלו הוא כדיוקן של דג.

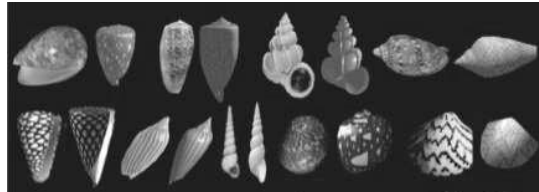
ודבר זה תואם ממש להפליא עם חלזון המורקס טרונקולוס, שתבניתו דומה ממש לתבנית של דג רגיל. כשמסתכלים בו רואים להדיא צורת הראש, צורת הגוף, וצורת הזנב של דג.

צורת דג, חלזון או שניהם?

בתמונה משמאל רואים שנראית במורקס צורה זו משני צדדיו, אלא שבצד זה בולט גם כן פתח הנרתיק. והנה כדי לומר על החלזון שתבניתו דומה לדג באמת בעינינו רק שיהיה דומה לו מהצד שלמעלה, אבל מעלה יתירה יש בפורפורה דידן שרואים בו צורת דג גם מלמטה.

מיני חלזונות אחרים:

ויש מקשים איך אפשר לומר שיש צורה לדג,⁴¹ הרי "כל שבים מין דג הוא כל דמות שיהיה לו".⁴² אך נראה פשוט ומוכרח מיניה וביה שכוונת ברייתא זו לדג טהור ורגיל, דאם לא כן לא אמרה הברייתא כלום ודו"ק.

ואין זה סתירה לכלל שכל שבים נקרא דג, דנראה שיש שם דג כללי ויש שם דג פרטי.⁴³ ושם דג כללי כולל כל דבר ואפילו בעלי קונכיה או דגי כוכב או דיוניון ועכבר שבים.⁴⁴ וכל מקום לפי עניינו מתפרש, למשל בפסוק שכתוב "תבנית כל דגה" (דברים ד, יח) מסתבר שכולל כל דבר שבים, אבל כאן הדבר מוכרח מעניינו שאי אפשר לפרש כן.

והנה דברי רש"י (שפירש ברייתו – תבנית דיוקנו) ברורים ואין טעם או סיבה להשתמש מדברי רש"י. אבל אף על פי כן לכאורה נראה שהרמב"ם לא פירש כן, שהרי הרמב"ם כתב שהחלזון "הוא דג שדומה עינו לעין הים" (הלכות ציצית ב, ב), ונראה שזה על פי דברי הברייתא "גופו דומה לים" והשמיט "ברייתו דומה לדג", וצ"ע. אך אפשר לומר שהרמב"ם פירש אחרת מרש"י, ולדעתו "ברייתו דומה לדג" מתפרש רק שדר בתוך המים כדג אף על פי שאינו דג רגיל, והרמב"ם כתב "והוא דג", שמשמש בלשון הכללי של דג הכולל כל אשר במים, וכוונתו לדברי הברייתא הללו.⁴⁵

⁴¹ כולו הפך לבן טהור, עמ' 63.

⁴² לשון הגר"א באליהו רבה מסכת כלים פרק י משנה א.

⁴³ כעין זה מצאתי במלבי"ם בפרשת שמיני (התורה והמצוה אות 10) שהאריך לבאר שלשון 'חיה' מתפרש בכל מקום לפי עניינו. לפעמים לשון 'חיה' כולל כל דבר אשר נשמת רוח חיים בו, ולפעמים כולל חיה ובהמה לאפוקי עוף, ולפעמים כוונתו רק חיה לאפוקי בהמה. ונראה שכן הוא גם כן לענין מילת 'דג'.

שוב מצאתי כזה בהקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה, וזו לשונו: "ושמא יחשוב החושב שענין קריאת שם הסדר סדר טהרות וקרא שם מסכת ממנו טהרות שהוא תפיסה על המחבר, ואנו אומרים שאינה תפיסה אצל חכמי ההגיון שהם קוראין המין הפרטי בשם המין הכולל אותו".

⁴⁴ עיין בספר סדרי טהרות (דף קי ע"ב תוס' ד"ה עצמות) שהוכיח כדברי הגר"א דלעיל מדברי רש"י בחולין קכו ע"ב ד"ה עכבר שבים.

⁴⁵ אלא שצריך ביאור למה הברייתא נקטה לשון פרטי של דג והרמב"ם נקט לשון כללי של דג אם שניהם אומרים אותו דבר (יש להדגיש שזו קושיא על הרמב"ם שכתב דלא כלשון הגמרא, ואינו

ו. פירוש ועולה אחד לשבעים שנה ושאר דברי הברייתא

ברש"י מבואר שהלשון "לפיכך דמיו יקרים" קאי על "ועולה אחד לשבעים שנה". וכבר כתבתי לעיל (סוף חלק א') דלכאורה נראה שכל הדברים עד סוף הברייתא הם ענין אחד - שדמיו יקרים מפני ההיצע והביקוש. אך צריכים לעיין מה הפירוש הפשוט של העלייה הזו אחד לשבעים שנה. ויש ג' דברים שצריכים בירור. א. לאיפה הוא עולה? ב. האם אפשר להשיגו שלא בשעת העלייה? ג. מה פירוש "שבעים שנה"? האם הוא נס או טבע? והאם שאר דברים עולים עמו?

א. לאיפה עולה החלזון – האם הוא עולה לפני הים או לשפת הים או לרום ההרים או שמא עולה לרקיע?

רש"י במנחות על אתר כתב "ועולה – מן הארץ". וצריך עיון שכן בכל מקום בראשונים מבואר שהחלזון נמצא בים (וכן מבואר לכאורה בזוה"ק), ואיך כתב רש"י עולה מן הארץ?⁴⁶ וכן מבואר בדברי רש"י עצמו בחמשה מקומות שהחלזון הוא כמין דג או שהוא עולה מן הים.⁴⁷ ועיין בש"ס עוז והדר שהביאו מכת"י הגרע"א זצ"ל (והגרע"א מביא מן הקרבן נתנאל) שמגיה בדברי רש"י "ועולה על הארץ". וברש"י (מגילה ו ע"א) כתב שעולה על ההרים, והנה בחלקו של זבולון ההרים יוצאים מן הים, כלומר שיש הרים ממש על חוף הים, ואם כן נראה שזו כוונת רש"י, שיוצא מן הים על הארץ ועל ההרים הסמוכים לים. ואולי

קושיא על הפורפורה). ועוד יש להעיר שלכאורה אי אפשר לפרש כן לפי מה שכתבתי במקום אחר שאפשר שלדעת הרמב"ם עצם משמעות המילה "חלזון" הוא חומט של ים. אך לפי מה שביארתי שתכלית הברייתא היא לומר תיאורים אמיתיים כדי שנבין מזה איזה רמז, לא קשה כל כך, שאולי אף על פי שפשוט שלשון חלזון משמעה חומט של ים, מכל מקום רצו חז"ל להדגיש זה ביותר שהוא חי במים כדי שנבין את הנרמז בזה.

⁴⁶ ובנו של הנודע ביהודה (רבי שמואל לנדא, בעל שיבת ציון) בתשובתו שנרפסה בספר נודע ביהודה מהדורא תנינא (או"ח סי' ג) רצה לחדש מכח זה שלדעת רש"י החלזון הוא תולעת של הארץ ואינו מין דג, אך במחכ"ת דבריו אינם נכונים.

⁴⁷ שבת עד ע"ב ד"ה צדי חלזון; מגילה ו ע"א ד"ה על ידי חלזון; בבא מציעא סא ע"ב ד"ה קלא אילן; סנהדרין צא ע"א ד"ה חלזון; חולין פט ע"א ד"ה שהתכלת דומה לים.

מקורו של רש"י⁴⁸ מהספרי בפרשת וזאת הברכה שכתוב שם על מקום החלזון "יש מקום בים שמוטל בהרים", או שהבין מן הגמרא עצמה במגילה שם שהחלזון עולה להרים.⁴⁹ היוצא מזה שהחלזון יוצא מן הים אל הארץ (או ההרים) אחד לשבעים שנה.

ב. האם אפשר להשיג את החלזון שלא בשעת העלייה? יש לעיין האם רק בשעת העלייה אפשר להשיג את החלזון מן ההרים אבל מתוך הים אי אפשר, או שמא גם מתוך הים ניתן לצוד את החלזון כל ס"ט שנה. ויש להוכיח משני מקומות בגמרא במסכת שבת (כו ע"א; עד ע"ב) שבהם הוזכר הענין של "צדי חלזון", שהיו צדים את החלזון מתוך הים. שהרי כשהחלזון עולה ליבשה אין צריך אלא ליקוט, שהרי החלזונות אינם במקומם הטבעי והם ניצודים ועומדים לכולי עלמא, וגם אין צורך ברשתות (שהוזכרו בדברי רש"י בשבת עד ע"ב) כדי ללקטם מן היבשה. וכן כתב בשו"ת הרדב"ז (סי' תרפה) להוכיח מהגמרא הנ"ל (שבת כו ע"א) שהדרך לצוד את החלזון מתוך הים בלי שום עלייה.

ג. ועדיין צריכים אנו למודעי האם עולה ממש בדיוק אחד לשבעים שנה או שיש פירוש אחר בזה, ומה מהות העלייה הזאת? והנה לא שמענו על שום בריה שבעולם שעולה מן הים אחד לשבעים שנה באופן מדוייק. וניתן לומר כמה אפשרויות, וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא שנין דא מן דא.

⁴⁸ שמעתי מהרב משה אפרים אינדיק.

⁴⁹ עיין בקונטרס שמח זבולון שהבאתי ביאור בזה בשם הרב דוד אנגלנדר, שאיתא בגמרא מגילה שם שאמר זבולון "לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות. אמר לו: כולן צריכין לך על ידי חלזון, שנאמר עמים הר יקראו". ומשמע בגמרא שטענת זבולון היא שאין פרנסה בהרים ובימים של חלקו, ועל זה באה תשובת הקב"ה שאינו כן, אלא הים וההר דווקא הם מקור פרנסתו. והיינו שהחלזון יוצא מן הים אל ההר. ועיי"ש עוד בשמח זבולון בארוכה.

- א. חלזון התכלת הוא המין היחידי שעולה אחד לשבעים שנה. אך מאז היגנוזו שוב אינן עולה, וזה הטעם שלא ראינוהו עולה וגם לא ראינו ולא שמענו משום בריה אחרת שעולה כך.
- ב. רק בזמן הבית היה עולה אחד לשבעים שנה, אבל מאז שנחרב בית א-להינו פסקה העלייה הזו.
- ג. החלזון באמת עד היום הוא עולה אחד לשבעים שנה. ואם הפורפורא הוא החלזון אז הוא באמת עולה כנ"ל, ולא ראינו אינו ראייה, ובאמת עלה ועולה ויעלה, ורק אנו לא זכינו לראותו ולשמוע אודותיו.
- ד. אפשר לומר קרוב למהלך השלישי, ורק להוסיף ביאור שלשון "שבעים שנה" אינו שבעים שנה באופן מדויק, אלא הכוונה לזמן מרובה מאוד. והרי הוא כמו שאומר "פעם אחת בחיים", שהרי ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ולכן השתמשו חז"ל בלשון "שבעים שנה" כדי לומר המושג הזה של "פעם אחת בחיים". וכזה שמעתי בפירוש מפי קדשו של דודי הגאון האדיר רבי ישראל בעלסקי זצוק"ל כשנשאל על פירוש גמרא דידן ואמר: "שבעים הוא רק מספר שנוקט הגמרא ורצה לומר הרבה שנים, ויכול להיות חמישים או עשרים או מאה, וכן הוא הדבר אצל [המורקס]" (העתק ותרגום מדויק מדבריו מתוך הקלטה).
- והנה המהלך הרביעי הוא המחזור, ויש להוכיח מכמה דוכתי ששבעים שנה בלשון חז"ל הוא לאו דוקא, וכדברי דודי זצוק"ל.
- "ואמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה" (ברכות לא ע"ב).
 - "כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה" (שבת לג ע"א).
 - "אמר רבי יוחנן כשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה" (הוריות יג ע"ב).
- בכל אלו המקומות, לכאורה פשוט שהכוונה לחייו של אדם ולא למספר שבעים דוקא, ואם כן נראה שגם כאן הכוונה כן, שהוא דבר נדיר מאד, שרק פעם בחיי אדם החלזון עולה.

ותופעה זו שחלזונות עולים מהים לעתים נדירות היא דבר ידוע בעולם. ושמענו שכן קרה באמת במקומות שונים ברחבי העולם, שע"י איזו סיבה טבעית עלו החלזונות מהים אל החוף, אלא שהוא דבר נדיר מאוד.

דבר זה אינו צריך להיות רק ע"י רוח סערה משונה כמו הוריקן, אלא יש גם סיבות אחרות הגורמות לעליית חלזונות. לדוגמה, בשנת 2008 במדינת פלורידה שבארה"ב, עלו פתאום הרבה חלזונות מהים ביום רגיל, והיה לפלא בעיני הרואים שמעולם לא ראו דבר כזה,⁵⁰ והחוקרים אמרו שזה קרה מפני שינוי

⁵⁰ כך תואר בעיתונות (Herald Tribune, "Unusual conditions cover beach with shells" 12/03/2008 = <http://www.heraldtribune.com/article/LK/20080312/News/605207803/SH/> מתורגם מאנגלית):

"שילוב נדיר של תנאי ים ומזג אוויר שטף בימים האחרונים רכיכות לאורך חופי האזור, והותיר רצועה עבה של בעלי חיים ימיים על החול. בחוף סהר, ציפורים באו לארוחות קלות ועשרות צידי צדפים התכופפו, ממלאים שקי מכולת, דליים וחולצות טריקו מאולתרות באוצרות. מדענים במכון לחקר דגים וחיות בר בפלורידה אומרים כי מדובר באירוע נדיר אך טבעי. הם משערים שהמים העמוקים והקרים – קרים יותר ב-9 מעלות בערך – זרמו לאזורים רדודים יותר, ופגעו ברכיכות. ואז, רוחות כבדות שליוו לאחרונה חזית קרה דחפו אותם לחוף. "מה שהמים הקרים עשויים לעשות זה לשתק אותם כך שהם לא באמת יכולים להחזיק את עמדתם בצורה טובה", אמר ביל ארנולד, מדען מחקר בשירות הדגה וחיות הבר. "אז הם חשופים יותר. נוסף על כך אתה מקבל את אירוע גל הרוח הזה, וזה נוטה לדחוף אותם עד החוף".

עליית מים עמוקים במפרץ יכולה להיגרם מכמה סיבות שונות, כולל שינויים בלחץ האטמוספרי, רוחות או תנועת זרם הלולאה שנמצא מול החוף...

קפלן אמר שהוא ביקר באזור ב-40 השנים האחרונות. "מעולם לא ראיתי את החוף בצורה כזו."

החוקר המצוטט, ביל ארנולד, כתב לרב דוד אהרנין שהדבר יכול לקרות גם בים התיכון (מתורגם מאנגלית): "מכיוון שזה היה אירוע חריג אך טבעי, לא נערכה חקירה יסודית. קביעה מה בדיוק גרם לאירוע התמותה ופליטת הצדפים והחיות כתוצאה מכך על החוף תהיה תהליך מורכב ויקר. אם האירוע אכן נגרם על ידי עליית מים קרים באזור, אותו הדבר יכול להתרחש בכל מקום שבו עליית מים קרים היא תכונה של מים הקרובים לחוף. אבל יש לנו גאות אדומה (פריחת אצות פוגענית) גם לאורך החופים המערביים שלנו בפלורידה. אף על פי שלא זוהה גאות אדומה, ייתכן שאירוע פריחת אצות פוגענית התרחש מתחת לפני הקרקע, ואם כן אז הוא גם יכול היה לתרום לאירוע כזה. אני יודע שגם הים התיכון חווה פריחת אצות פוגענית. לכן, הייתי אומר שזה אפשרי שאירוע כזה יכול להתרחש באזור שלכם".

בקריירות המים, ומפני זה החלזונות לא יכלו להתדבק בקרקע הים כהרגלם, ולכן מיד נזרקו.⁵¹

ונראה שכעין זה קורה גם כן בחלזון התכלת באופן נדיר מאוד, ומפני שארץ ישראל לא נתיישרה כל כך עד דורנו והדור שלפנינו, לכן לא שמענו על התופעה, אבל אין ספק שאפשר שיקרה דבר זה אף בזמננו.

ואין הביאור בזה שרק אפשר לצוד את החלזון אחד לשבעים שנה וביני וביני צריכים להמתין עד העלייה הבאה. אלא כל זמן שאין החלזון עולה, הדרך היא לצוד אותו מתוך הים, כמו שהבאתי לעיל שהוכיח הרדב"ז מלשון הגמרא "אלו צדי חלזון" שבדרך כלל צדו את החלזון מתוך הים ולא עלה ליבשה.

והנה כבר הקדמתי שרש"י ביאר שזה שעולה אחד לשבעים שנה הוא הטעם שדמיו מרובים. והביאור בזה הוא כנ"ל, שעיקר מקום החלזון הוא בים, ושם קשה להשיגו כיון שנמצא בעומק קרקע הים וצריכים לזה רשתות מיוחדות, ויש בזה טרחה וסכנה עצומה.⁵² ולכן אין בנמצא כל כך חלזונות לספק לכל אדם, ומיעוט ההיצע גורם ליקרותו. ועיקר הענין של "ועולה אחד" הוא להדגיש שבשנים כתיקונן אינו עולה, וכלשון המסכת ציצית "ואינו עולה אלא", וכמו שכתב גם רש"י על אתר: "שאינו עולה אלא אחת לע' שנה דמיו יקרין".

⁵¹ לדיווחים על התרחשויות דומות במקומות אחרים בעולם ראה:

http://www.silive.com/news/index.ssf/2008/07/bizarre_shellfish_occurrence_b.html

<http://www.thebigwobble.org/2017/03/millions-of-dead-shellfish-wash-ashore.html>

⁵² וכן העיד הנכרי פליניוס (Book XXII, Ch. 3): "אנחנו יודעים גם שמצמחים מופקים צבעים נהדרים לצביעה... אנשי גאליה שמעבר לאלפים מפיקים את הפורפורה והקונצ'ייליה, ואת כל שאר הגוונים, על ידי שימוש בצמחים בלבד. אין להם סיבה לחפש את המורקס בקרקעית הים... וגם אין להם סיבה ללכת לחפש בעומקים שלא חדר אליהם עוגן... הם מלקטים את צבעיהם תוך עמידה על קרקע יבשה, בדיוק כמו שאנו מלקטים את גידולי התירס שלנו. אמנם חיסרון אחד גדול בהם, שהם נשטפים מהבגד; אלמלא זה, ליוקרה היו אמצעים לכסות את עצמה בפאר גדול עוד יותר, או לפחות במחיר של סכנה פחותה".

ולפי זה יכול להיות שיש כמה מיני חלזונות שעולים אחד לשבעים שנה. וכשחלזון התכלת עולה, גם ערב רב של שאר מיני חלזון עולה עמו.⁵³ ולא כתוב וגם אין רמז בכרייתא לכך שרק חלזון התכלת עולה אחד לשבעים שנה ולא שום שאר מין חלזון. אלא עיקר הענין הוא רק להדגיש שצריך לירד לעמקי הים להשיג החלזון ולפיכך דמיו יקרים, כיון שבאופן רגיל אינו עולה.

⁵³ ולפי מה שנתבאר לא קשיא מידי מה שהאריך להקשות בכולו הפך לבן טהור (עמ' 70-71) שאם הפורפורה, שהאריכו ספרי אוה"ע הקדמונים בכל פרטיו, יש לו תופעה כזו, למה פרט חשוב זה נשמט מכתביהם במקום שהאריכו (וכן הקשה בתשובת הרב דניאל קליינמאן שנדפס בקונ' חלזון התכלת במשנת הראשונים עמ' סט). ולהנ"ל לא קשיא מידי, שאין זה דבר מיוחד בטבעו של הפורפורה.

שוב הקשה שסימני החלזון מיוחדים לחלזון התכלת, ובסער כזה מסתמא עולים כמה מיני דברים מתוך הים, ואם כן אין כאן סימן מיוחד לחלזון התכלת. ולפי מה שנתבאר, מלבד שאינו נכון שסימני החלזון הם סימנים מיוחדים, הרי כל מטרת חלק זה של הברייתא ע"פ רש"י הוא לבאר הא שדמיו יקרים, וזה באמת נתבאר להפליא. ואם ערב רב עולה אתו, אין לזה נפקא מינה אצלנו. עוד הקשה בכולו הפך לבן טהור (עמ' 65-66) שבכל מקום שהוא מדבר על החלזון רש"י כותב שהוא עולה אחד לשבעים שנה (או שהוא עולה מן הים להרים) וברור מזה שאצל רש"י היה זה סימן מובהק. והנה אין בכח דיוקיו בדברי רש"י ברחבי הש"ס לדחות מה שמפורש ברש"י על אתר שאין זה סימן מובהק אלא הוא ביאור למה דמיו יקרים. וגם כשנתבונן ונעמיק בכל דברי רש"י ברחבי הש"ס, נראה שהדברים תואמים עם מה שביארתי הדברים ע"פ רש"י כאן. א. רש"י בשבת עד ע"ב ד"ה צדי חלזון היה צריך לכתוב שעולה אחת לשבעים שנה כדי לבאר למה היו צריכים לצוד אותו, והיינו שכל ס"ט שנה צריכים לצודו כיון שבדרך כלל אינו עולה וכמו שנתבאר. ב. רש"י במגילה דף ו ע"א רק כתב שעולה מן הים להרים, ולפי מה שביארתי בקונטרס שמח זבולון, אין לזה שום קשר עם הגמרא של שבעים שנה, שלא הוא ענין שיוצא מתוך הסוגיא עצמה שם והוא חלק מביאור אותה סוגיא, עיי"ש. ג. רש"י בבבא מציעא סא ע"א ד"ה קלא אילן כותב שהוא עולה אחת לע' שנה מפני שהוא נוגע לביאורה של אותה סוגיא, ששם מבואר שיש יצר הרע לעשות קלא אילן במקום תכלת, והטעם הוא מפני שתכלת דמיו יקרים, וזה שעולה רק אחת לע' שנה הוא הטעם שדמיו יקרים וכמו שכתב רש"י עצמו. ד. רש"י בסנהדרין צא ע"א – באמת אין לי ביאור למה היה צריך לכותבו שם, אך דברי רש"י שם בלאו הכי יש בהם כמה תמיהות, ועיין בדברי הנודע ביהודה שהבאתי בתחילת מאמרי על הספרי (נדפס בקובץ "והיה לכם לציצית" שנת תשע"ה). ה. רש"י בחולין פט ע"א – גם כן אין לי ביאור למה היה צריך להביא ענין ע' שנה שם, ור' יהושע ינקלביץ הראה לי כת"י של רש"י שחסר בו תחילת דברי רש"י שכ' שעולה א' לשבעים שנה (וגם חסר בו הא דכתוב בדפוסים שמראית דמו דומה לים, והתחלת דברי רש"י הוא שהתכלת דומה לים וים אנו רואים שדומה לרקיע וכו').

ובספר נר ערוך (בתוך ספר משנת יעקב, עמ' שעא) עמד על פירושו זה אדעתא דנפשיה בלי כל קשר לחלזון הפורפורה, וזו לשונו:
 וחלזון שהוא דג הים המיוחד לצביעת התכלת המוזכר בש"ס מנחות, הוא באמת עולה על המים רק פעם אחת לשבעים שנה (כלומר לזמן מרובה) ע"י איזו סיבה, וזולת זה הוא נטמן בנקיקי סלעי הים ולפיכך דמיו יקרין.

ויש שטענו⁵⁴ שמכאן משמע שאין הפורפורה חלזון התכלת, שהרי טעם יוקר הפורפורה הוא מטעם אחר לגמרי, והוא שיש בכל פורפורה רק מעט צבע, וכדי לצבוע בגד מהפורפורה צריכים אלפי חלזונות. ובברייתא זו נתנו טעם אחר לגמרי ליוקר החלזון, שעולה אחד לשבעים שנה.
 אך טעות יסודית יש בטענה זו,⁵⁵ שהעובדא שיש רק מעט צבע בכל פורפורה אינה הסיבה שדמיו יקרים, שהרי היה להם עבדים לעזור להם בעבודת הצידה והפציעה והצביעה.

הגע בעצמך, שאם כדבריהם שכל דבר שצריכים אלפים מהם כדי לעשות את המוצר הנגמר הוא בהכרח יקר מאוד, צריך להיות שהמחיר של כיכר לחם יהיה כיכר זהב, שהרי כמה וכמה שיבולים של חיטה צריכים לקצור כדי לעשות כיכר אחד של לחם.⁵⁶

אלא עיקר הדבר הגורם ליוקר או לזול של כל דבר ודבר הוא מה שנקרא 'היצע וביקוש'. ואם יש רק מעט מן הדבר בכל פרט כמו שנמצא בטבע, בדרך כלל יש עצות זולות לפתור את הבעיה, כגון ע"י עבדים או ע"י מכונות וכד'.
 וזה בדיוק מה שאומרת הברייתא כאן, על פי פירושו של רש"י. שאינו עולה אלא באופן נדיר מאוד, ולכן צריכים לרדת לתוך הים או לצודו ברשתות, ולכן ההיצע הוא נמוך ביחס לביקוש הגבוה בשל כך שבדמו צובעים תכלת. ומפני שני

⁵⁴ Dr. Mendel Singer, Journal of Halacha, volume 42, p. 11.

⁵⁵ כעין זה שמעתי מר' יהושע ינקלביץ בשם ר' זאב קנופולר.

⁵⁶ שוב ראיתי שכבר עמד על נקודה זו בלולאות תכלת, עמ' 141 סוף הערה 131.

עוד תימה גדולה⁵⁹ שלדבריהם ברייתא זו נשנית בימי בית ראשון קודם גלות שבט זבולון ע"י סנחריב או קודם לכן, ומאז הקל ארצה זבולון סוף דברי הברייתא אינם קיימים עוד. ועם כל זה, הגמרא מביאה את הברייתא בסתמא, ולא ראה שום ראשון צורך לפרש חידוש גדול כזה.

והמחזיקים בפירוש הזה טוענים שכן מבואר בדברי החיד"א. שהרי בספרו פתח עינים על הגמרא הנ"ל ציין לדברי הרדב"ז בזה הלשון: "ועולה אחד לע' שנה וכו' – עמ"ש הרדב"ז בתשובותיו דפוס ויניציא סימן תרפ"ה". וטוענים שמשמע שהחיד"א מציין לרדב"ז בתורת פירוש על הגמרא הזו, דאם לא כן מה רוצה החיד"א.

והנה אם באנו ליצוק יסודות ולבנות בניינים ע"פ דיוקים בציוני האחרונים, גם נוכל לדייק בדברי ביאור הגר"א שהתכלת נגנו לעד ולנצח נצחים. אך הספר לולאות תכלת הוא הראשון שהביא דברי החיד"א הללו, והוא פירש בהם פירוש אחר, וזו לשונו (לולאות תכלת, עמ' 137):

ועל כוונת חז"ל שהחלזון עולה אחת לע' שנה, כתב החיד"א בספרו פתח עינים: "עמ"ש הרדב"ז בתשובותיו דפוס ויניציא סימן תרפ"ה." וזו אותה תשובה שכבר הבאנו כל לשונה לעיל: "החלזון מצוי הוא בים ובחלקו של זבולון היה עולה מאליו מן הים אל היבשה והיו מלקטין אותו ואחר שגלו ישראל לא היה עולה והשאיר נבוזראדן בארץ מדלת העם לכורמים וליוגבים וארז"ל אלו צדי חלזון משמע שהיו צריכין לצודו..."; וכונת החיד"א שמ"ש שהחלזון "עולה אחד לשבעים שנה" הוא שעולה מאליו בלי צורך לצודו בים כדרך היוגבים.

קיים, וכדי לעשות סחורה מתכלת צריך אספקה קבועה של חלזונות (ואם יצניעו דם החלזון זה יסריח כיון שלא היה להם מקפאים).

ועוד, שזבולון הרי היה מתרעם שלאחיי נתת שדות וכרמים, והיינו מקור פרנסה מרווחת. וכי התשובה על זה היא שיפליט להם הים זהב א' לע' שנה, ויאצרו אותו לצורך בניהם ובני בניהם עד שיבוא פליטה חדשה לסוף ע' שנה? (מר' רפאל נדאף).

⁵⁹ ראיתי בכתבי ר' ברוך ערפס.

והיינו שכמו שבדברי הרדב"ז החלזון עולה בלי צורך לצודו, גם אחת לע' שנה קורה כן שאין צורך לצודו. והחיד"א רק רוצה לציין עוד מקום שמצינו שהחלזון עולה מלבד הגמרא הזו, שמלבד שעולה אחד לע' שנה בכל זמן, בזמן שהיה שבט זבולון שרוי על אדמתו גם היה עולה בתמידות בחלקו.

והמחזיקים בביאור זה טוענים עוד דעל כרחק זו כוונת הרדב"ז. דאם אין זו כוונתו, מהיכן שאב חידוש כזה שהחלזון עלה מן הים בחלקו של זבולון, מה שלא נזכר בפירוש בגמרא מגילה הנ"ל.

אך כבר הארכתי בקונטרס שמח זבולון שאפשר להבין מן הגמרא במגילה מיניה וביה (ועיין הערה 49 לעיל שכתבתי מקצת הדברים בקיצור) שהחלזון עולה על הרי זבולון, ושכן נראה גם מדברי רש"י שם.

והפירוש האמיתי בדברי הרדב"ז מבואר בפשטות לשונו, והוא שבזמן בית ראשון, כשהיה שבט זבולון על אדמתו, החלזון עלה מאליו ע"י נס מיוחד בשביל שבט זבולון. ותמיד עלה להם כדי סיפוק פרנסתם בריוח.

ג. הביאור השלישי – שהחלזון באמת עד היום הוא עולה אחד לשבעים שנה, ולא ראינו אינו ראייה – גם כן אינו מוכרח, שכיון שמסתבר הדבר ששבעים הוא לאו דוקא, וכדברי דודי הנ"ל, אין הכרח לפרש כן, וממילא הדרינן להביאור הרביעי, ומלכו רביעיה תהוא תקיפה כפרזלא.